

**АПОВЕСЦЬ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА “ЛАДДЗЯ РОСПАЧЫ”:
РЭАЛІЗАЦЫЯ ІНФЕРНАЛЬНЫХ МАТЫВАЎ**

У беларускай літаратуры выкарыстанне інфернальных матываў (наведванне пекла, сустрэча герояў з замагільным светам і яго жыхарамі) мае даўнюю традыцыю. Яшчэ ў XI–XIII стагоддзях былі вядомыя творы, дзе так ці інакш рэалізоўвалася замагільная тэматыка. Напрыклад, матыў наведвання іншасвету прадстаўлены ў апокрыфе “Хаджэнне Багародзіцы па пакутах”, у апакрыфічнай “Аповесці пра стварэнне Богам Адама”. У найбольш арыгінальным драматычным творы беларускага Асветніцтва “Камедыі” (1787) Каятана Марашэўскага адным з самых яркіх вобразаў выступае прадстаўнік іншасвету Чорт, які выпрабоўвае галоўнага героя Дзёмку. У XIX стагоддзі традыцыю звароту да інфернальнай вобразнасці працягнуў Ян Баршчэўскі. Яго кніга “Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях” (1844–1846) шчыльна населена прадстаўнікамі іншасвету: цмокамі, ваўкалакамі, асташкаўцамі, чарыакніжнікамі. У XX стагоддзі ідэю спаборніцтва чалавека са смерцю ўвасобілі Змітрок Бядуля (аповесць-казка “Сярэбраная табакерка”, 1940) і Францішак Аляхновіч (п’еса “Круці не круці – трэба памярці”, 1943).

У 1978 годзе гэтую тэму – змаганне са смерцю – па-свойму даследаваў Уладзімір Караткевіч у аповесці “Ладдзя Роспачы”. Сюжэт твора заснаваны на падарожжы ў замагільны свет адным з найбольш частых у творах інфернальнай тэматыкі. Галоўны герой Гервасій Выліваха – “небагаты, але добрага роду дваранін” з горада Рагачова. “Быў ён багаты сябрамі і неабдзелены жаночай увагай. Сабою быў дзівосна гожа і пяшчотны, а паводзін – самых заганных. Хобаль, залётнік піяка, задзіра, біток, бабдыр несамавіты. Не было на ўсёй зямлі беларускай падобнага яму” [1, с. 411].

Выліваха – персанаж неадназначны, такога героя да У. Караткевіча, бадай, не было ў беларускай літаратуры. Ён не ўпісвацца ў фармальныя рамкі – ні грамадскія, ні рэлігійныя, ні маральныя. Выліваха – незвычайны жыццялюб: “Позна бывае, як кажуць, толькі ў труне. Але я не веру. Я так люблю жыццё – бо проста жыву! – што не магу верыць нават гэтаму” [1, с. 416].

Сутыкненне жыццялюбна Гервасія з інфернальным светам адбываецца ў той момант, калі па яго прыходзіць Смерць. Гэты персанаж створаны ў аповесці па традыцыйных міфічна-казачных жанравых законах. “Яна прыйшла ў самы салодкі час, калі вакол камяніцы толькі-толькі збіраліся зацвісці расны ружовы глог, раскошны бружмель і жаданая, як жыццё, шыпшына. Прыцягнулася па звлістай

сцезцы, цяжка перастаўляючы ногі, якія дрэнна згіналіся, закінуўшы на тулаве чорны плашч, нібы ёй было халодна, і ўсміхаючыся вечнай і нязменнай усмешкай, ад якой кідала ў жудасць. А за спіною ў яе была каса, нібы ў апошні дзень сенакосы” [1, с. 418]. Смерць – антытэза жыцця, менавіта таму яна асабліва не любіць тых, хто нясе ў сабе актыўны пачатак, плённа дзейнічае, паўнакроўна жыве.

“Гервасій Выліваха ідзе на двубой са Смерцю і пры гэтым, здаецца, парушае звычайныя філасофскія каноны. Яго ўлюбёнасць у жыццё, трываласць і вера ў чалавечыя магчымасці дазваляюць не проста перамагчы Смерць, але і прымушаюць яе прызнаць сілу жыццялюбства беларусаў” [2]. У пекла з сабой ён бярэ першую кветку шыршыны. “Гэта – мая зямля. І яна застанеца са мною, пакуль ты не адсячэш у апраметнай маёй галавы” [1, с. 419].

Гервасій годна праходзіць выпрабаванні, якія выпадаюць на яго долю. Ён не паддаецца жаху, імкнецца рассямшыць сваіх спадарожнікаў, што выглядае неардынарным у падобнай сітуацыі, а таму бягучыць насельнікаў замагільнага свету. Знішчыць цемру, перамагчы Смерць героя дапамагае перакананне, што “чалавек носіць сваё неба з сабою” [1, с. 425].

Смерць прапануе Выліваху згуліць на дваццаць гадоў жыцця ўсіх тых людзей, якія прыйшлі разам з ім. Герой прымае гэты выклік, хоць і ведае, што ў такой суперніцы выйграць немагчыма. Гервасій робіць учынак, які прымушае Смерць здзівіцца і перагледзець сваё паблажліва-здзеклівае стаўленне да людзей: ён хоча выратаваць не столькі сябе, колькі іншых. “Рабі нечаканае, рабі, як не бывае, рабі, як не робіць ніхто, – і тады пераможаш... Таму што толькі дурні разважаюць заўсёды па правілах здаровага сэнсу” [1, с. 440]. І Смерць на гэты раз “не магла адолель толькі аднаго: боскай непаслядоўнасці чалавечай думкі” [1, с. 440].

У аповесці спалучаюцца хрысціянская і антычная традыцыі ў абмалёўцы іншасвету, прычым пры відавочным дамінаванні апошняй. Так, у рэчышчы антычнай традыцыі створаны вобразы Перавозчыка, Арахны, ракі забыцця, у якой чытаецца алузія на Сцікс.

Праз вобраз Перавозчыка (Шолаха) пісьменнік выкрывае здраднікаў і прадаўцаў. Некалі Шолах здаў родны Полацк кіеўскаму князю Уладзіміру, і цяпер вымушаны несці вечнае пакаранне за гэтае злачынства. У пэўным сэнсе Гервасій выратаўвае яго: песня галоўнага героя выклікала ў Перавозчыка слёзы, якія змылі з яго вачэй плесню, вызвалілі яго душу ад цяжкага гнёту – усведамлення свайго злачынства.

У грэчаскай міфалогіі запазычаны таксама вобраз Арахны, якая разам з Перавозчыкам служыць Смерці. Паводле міфа, Арахна вельмі ганарылася сваім ткацкім майстэрствам, чым абурыла багіню Афіну. Раззлаваная жыхарка Алімпа ператварыла Арахну ў павука, якому наканавана вечна такаць павуцінне. У творы У. Караткевіча Арахна сваім павуціннем зацягвае людскую памяць, засцілае згадкі пра жыццё: “Сцены былі ўсе абцягнуты шэрым пыльным сукном. Проста перад Вылівахам, у дальнім муры, былі нізкія цёмныя дзверы, самыя апошнія, якія існавалі і ў свеце Памяці і ў свеце Забыцця. Усю тую сцяну і дзверы засноўвала павуцінне. Як чорныя бліскучыя праменні, беглі ва ўсе бакі ніці таўшчынёю з руку. І, як пачварнае чорнае сонца, сядзеў у збегу гэтых праменняў кашлаты велічэзны павук са срэбным крыжам на спіне – Арахна, якая тчэ павуцінне вечнасці” [1, с. 433–434].

Міфічная рака Сцікс, вобраз якой выкарыстаў ашчэ Дантэ ў “Боскай камедыі”, размясціўшы яе на пятым коле пекла, прысутнічае і ў беларускім творы. Аднак калі ў Дантэ гэта не вада, а бруднае балота, у яким тыя, хто пры жыцці шмат грашыў, вядуць вечную барацьбу на целах тых, хто ўсё жыццё пражыў у смутку, то ў Караткевіча гэта “іржавае мора” якое дрыжыць “вострымі зыбатымі хвалькамі”. Гэта мора бязмежнае, яно праводзіць чалавека ў Вечнасць.

Гервасію ўдалося зрабіць тое, што не атрымалася ў міфічнага Арфея – вывесці каханую з царства мёртвых. У “Ладзі Роспачы” грэчаскі міф арыгінальным чынам трансфармуецца: герой сустракае сваё сапраўднае каханне менавіта ў іншасвеце. Больш за тое, Гервасій выводзіць з небыцця не толькі каханую, але і ўсіх сваіх снадарожнікаў. Праз вобраз гэтага героя сцвярджаецца вера ў віталістычную сілу беларуса, у яго здольнасць ажыццявіць неверагоднае і немагчымае.

Такім чынам, у аповесці “Ладзя Роспачы” рэалізуюцца інфернальныя матывы (падарожжа ў замагільны свет, двубой са смерцю) і вобразы (Смерць, Перавозчык, Арахна, Сцікс). Вобразам Гервасія Вылівахі пісьменнік разбівае стэрэатыпнае меркаванне пра спакойнага, памяркоўнага беларуса, прапануючы сваё бачанне нацынальнага характару. У супрацьстаянні з цёмнымі сіламі герой-бунтар і жыццялюб Гервасій Выліваха выступае пераможцам, у чым выяўляецца вера пісьменніка ў свой народ і яго будучыню.

Літаратура

1. Караткевіч, У. Выбраныя творы / У. Караткевіч ; уклад., прадм., камент. А. Вераб’я. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2005. – 672 с.

2. Русецкі, А. Беларускі Вальтэр Скот / А. Русецкі // Сайт Уладзімір Караткевіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://karatkevi.ch/kritika/uladzimir-karatkevich-praz-gistoryju-y-suchasnasc/belaruski-valtjer-skot.html>. – Дата доступу: 09.01.2017.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ